

Krystyna Kowalik

ORCID 0000-0002-5448-0332

Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków

Z dorobku polskiej dialektologii przełomu XX i XXI wieku w zakresie badania gwary lasowskiej

Słowa kluczowe: dialektologia polska, dialekty Małopolski, gwara lasowska, Lasowiaci**Key words:** Polish dialectology, dialects of Lesser Poland, dialect of Lasowiaci

Gwara lasowska, nazywana też lasowiacką, z uwagi na geograficzne położenie zaliczana jest do dialektu małopolskiego. Posługują się nią Lasowiaci, mieszkańcy terenów położonych w tzw. widłach Sanu i Wisły, od końca XIX wieku określani tą nazwą wprowadzoną do literatury dla potrzeb klasyfikacji etnograficznej (Stąpor: dialektologia.uw.edu.pl/index.php?, dostęp: 15.10.2017). Niektórzy badacze utrzymują, że mieszkańcy tych terenów sami o sobie mówią, że są „Lesiokami”. Inni zaś twierdzą, że nazwa ta odczuwana jest przez ludność jako ubliżająca (Bąk 1931: 116) i że mieszkańcy Grębowa i najbliższych okolic nazywają Lasowiakami sąsiadów, mieszkańców wsi położonych dalej na południe (Bąk: jw.). Z kolei M. Karaś zauważa, że „Na zachód od omawianych wsi [Przędzela i okolic – K.K.] mieszkają *Lasâki* (*lasâk*, *lasâcka*, np. w Nowosielcu, dawnej Pieroncy czy w Kończycach); po prawej stronie Sanu *Zasâńâki* (*zasâńâk*, *zasâńânka*). Odnosi się ta nazwa tylko do mieszkańców dawnej części galicyjskiej. W byłej Kongresówce w okolicach Krzeszowa, Biłgoraja mieszkają *Kołtuny* (*koułtuny*)”. Tych nazw, które po części bliżej informują o osiedlonych w mniejszych czy większych grupach ludności na wskazanym wyżej terenie (Lasaki, Lesiaki, Leśniaki, Lisowiaki, Podlesiaki i lokalnie Borowiacy, Borowce, Grębowiacy, Komorowiacy, Powiślacy, Posaniacy), jest wiele, jak to ustalił przed czterdziestu laty Stanisław Bąk (1980: 125), a potwierdził Janusz Radwański (2013). Ludzie noszący te miana mieszkają tu od dawna. Historycy szacują, że (pomijając najwcześniejsze fazy osadnictwa przedpiastowskiego) nawet od X–XIII wieku (Kunysz 1980: 64–68, 130). Zdaniem S. Bąka „jest rzeczą niewątpliwą, że do końca XIV wieku najlepsze tereny między Sanem, Wisłą i Wisłoką zostały całkowicie zaludnione” (Bąk 1980: 130). Stało się to za sprawą miejscowych osadników, a w późniejszym okresie dzięki przybywającym z południowego Mazowsza, którzy w Puszczy Sandomierskiej, stanowiącej wtedy naturalną granicę z ziemiami ruskimi, widzieli szansę na poprawienie warunków bytowania albo możliwość ucieczki przed ścigającym ich prawem.

Koniec wieku XVIII to czas „systematycznej akcji osadniczej prowadzonej przez wielką własność ziemską, np. w dobrach Tarnowskich” (Reinfuss 1980: 109), wiek XIX przyniósł kolejne zmiany, tym razem w związku z administracyjnie zorganizowaną kolonizacją niemiecką. „Większość wsi – pisze Krzysztof Ruszel – lokowano na prawie niemieckim, a jedynie wsie położone w północnej części Puszczy lokowane były na prawie polskim” (Ruszel 1994: 47). Jak zauważa Izabela Stąpor, „Puszcza Sandomierska stała się tygłem, w którym mieszały się liczne nacje: ludność polska z Mazowsza i z zachodniej Małopolski, a także ludność ruska, tatarska, szwedzka, litewska, wołoska i niemiecka” (Stąpor 2017), powodując, że „W ciągu wielu lat nastąpiła unifikacja tych grup narodowych i powstała grupa etniczna, którą zaczęto nazywać Lesiokami, później Lasowiakami” (*Bojanowskie szlaki...*, 2010: 5).

Jeśli chodzi o region lasowiacki, K. Ruszel stwierdza, że „problem granic [...] jest wciąż otwarty i przy obecnym stanie wiedzy daleki od jednoznacznego określenia” (Ruszel 1994: 7). A jest to nieodzowne, wynika bowiem z przekonania językoznawców, że „Dialektologia nie może być rozpatrywana w oderwaniu od geografii lingwistycznej” (Reichan 1999: 263). W literaturze, zwłaszcza etnograficznej, jako terytorium, na którym mieszkają Lasowiaci, wskazuje się Puszcę Sandomierską. Jak ogólnikowa jest to lokalizacja, uświadamiają różnice poglądów co do jego granic, proponowanych przez etnografów z jednej strony i językoznawców ze strony drugiej, a także zmienność postulowanego zasięgu w czasie. Zgodnie z propozycją Franciszka Kotuli, znawcy kultury Lasowiaków, zasięg tej grupy etnograficznej przedstawia się następująco: „na zachodzie od doliny Wisłoki i Wisły, na południu od koryta Prawisły (dawniejszej Rynny Podkarpackiej), na północnym wschodzie dochodząc do takich miast czy miasteczek jak Zaklików, Janów, Frampol, Biłgoraj, Krzeszów” (Kotula 1961: 6). Bardziej precyzyjne granice, zwłaszcza wschodnią i południową, wykreślił na podstawie występowania strojów Roman Reinfuss, wymieniając szereg mniejszych miejscowości od Rzeczycy Długiej, Brandwicy (leżących na prawym brzegu Sanu) i Pława na północy po Wierzawice i Majdan Sieniawski, wspomniany Biłgoraj i Tarnogród na wschodzie (Reinfuss 1980: 113; co do pogrupowania siedzib lasowiackich zob. też Bąk 1980: 124–125). Językoznawcy są bardziej powściągliwi; „mieszczą się” w granicach regionu wyznaczonego przez Wisłokę, Wisłę i San, czasem rozciągając jego obszar na południu poza linię Dębica–Rzeszów–Łańcut lub zawężając go do terytoriów wydzielonych na podstawie zjawisk o lokalnym zasięgu (gwara lasowska spod Tarnobrzega). Najogólniej rzecz ujmując, mamy tu do czynienia z obszarem leżącym w Małopolsce, w północnej części obecnego województwa podkarpackiego, który dawniej znajdował się w administracyjnych granicach województwa rzeszowskiego.

Jak wynika z ustaleń Renaty Kucharzyk, stosunkowo późna, bo będąca w użyciu od końca XV wieku nazwa Małopolska jako termin o konotacjach historyczno-geograficznych stwarza określone problemy z uwagi na to, że „na przestrzeni wieków był stosowany w różnym znaczeniu” (Kucharzyk 2006: 35). Również w pracach traktujących o granicach i wewnętrznym zróżnicowaniu dialektu małopolskiego ten region nie zawsze wydzielany jest jako osobna jednostka stratyfikacyjna, a jeśli dokonuje się bardziej szczegółowych podziałów, wyodrębniony teren pojawia się pod różnymi nazwami. Stopień szczegółowości uzależniony jest od tego, jakie i ile cech

gwarowych uznaje się za wystarczające kryterium klasyfikacyjne (por. Kucharzyk 2006: s. 36–43).

Mieczysław Karaś, wyrażając pogląd, że o Rzeszowszczyźnie trudno mówić jako o odrębnym organizmie gwarowym (Karaś 1958, 1969/2017: 56), na podstawie izofony mazurzenia dzieli ją na dwie części: mazurzącą północno-zachodnią i południowo-wschodnią – niemazurzącą. W propozycji Kazimierza Nitscha (1958) omawiany teren lokowany jest w Małopolsce wschodniej pierwotnej z wewnętrznym zróżnicowaniem identyfikowanym jako dialekt tarnobrzeski oraz dialekt kolbuszowsko-niżański. Stanisław Urbańczyk (1962), ustaliwszy obszar nazwany Małopolską środkowo-północną, wydzielił w nim trzy części, proponując nazwy o hybrydalnym charakterze – geograficznym: Kieleckie, Sandomierskie, i lingwistycznym: **gwara lasowska**. Pojęcie gwary lasowskiej występuje też w podziale Eugeniusza Pawłowskiego (1966), który lokował ją w dialekcie środkowo-małopolskim jako trzecią obok charakteryzowanych geograficznie grup kielecko-miechowskiej i sandomierskiej.

Jeszcze inaczej przedstawiła zróżnicowanie tego obszaru Janina Wójtowicz (1967) (jak sama stwierdziła – zbieżnie z ustaleniami, których podstawą są fakty etnograficzne). Zgodnie z jej ujęciem największe zagęszczenie cech uznawanych za typowe dla gwary lasowskiej jest w okolicach 5 miejscowości (położonych w centrum, na północ od Rzeszowa): Jata, Nowy Nart, Bojanów, Lipnica, Mazury. Pas od Dębicy wzdłuż Wisłoki do Wisły to najdalszy zasięg zachodni, pas trzeci rozciągający się od dawnej granicy województwa sandomierskiego w kierunku wschodnim (Gorzyce, Zbydniów), przekraczający San, i pas środkowy pozostający pod wpływem gwar sandomierskich.

Różnice poglądów dotyczące problemu stratyfikacji tego obszaru to z jednej strony kwestia zakresu i doboru cech jako podstawy klasyfikacji, ale – być może – równocześnie i efekt silnego językowego zróżnicowania tego terenu, zgodnie uznawanego przez językoznawców za teren przejściowy (Karaś 1958), gdzie na pierwotne podłoże (staro)małopolskie nawarstwiły się „elementy z lewego brzegu Wisły [...], z Lubelszczyzny, z Mazowsza [...], z zachodu”. [...] „Oddziaływała też Ruś” (Bąk 1962: 12). Przy czym wpływy mazowieckie i sąsiedniej Lubelszczyzny, „z którą się te okolice wiążą także w zakresie wielu zjawisk kultury materialnej” (Bąk 1962: 7), silniej zaznaczyły się we wschodniej części terenu. Dyferencjacja gwary była też efektem oddziaływania polimorfizmu miejscowego żywiołu etnicznego, który tu w różnych okresach przybywał i pozostawał. A że nie chodzi tu tylko o fakty historyczne, pokazał dobitnie Kazimierz Ożóg (1978) na materiale zebranym w połowie lat siedemdziesiątych minionego wieku, dokumentującym odrębności języka Górna i Sokołowa Małopolskiego, położonych na północ od Rzeszowa dwóch miejscowości, które dzieli zaledwie 7 kilometrów.

Dla omawianych terenów szczególnie ważny był wiek XIX, zwłaszcza jego druga połowa, nie tylko z powodu zmian w osadnictwie. Wtedy bowiem stały się one obiektem naukowego zainteresowania początkowo badaczy folkloru, z czasem i języka. Były na tyle atrakcyjne, że dziś dysponujemy sporą bibliografią opracowań, które stanowią podstawę publikacji o charakterze kompendiów wiedzy o polszczyźnie regionalnej czy prac teoretycznych. Niestety, nie były to efekty

planowych, szeroko zakrojonych systematycznych eksploracji, lecz prace pojedynczych badaczy lub miejscowych pasjonatów, lepiej lub gorzej przygotowanych do tego typu przedsięwzięć. Jak wynika z syntetycznych ujęć tego dorobku autorstwa M. Karasia (1969/2007) i S. Bąka (1980), najwcześniejsze, jeszcze dziewiętnastowieczne opracowania są dziełem etnografów – tu wymienia się Wincentego Pola i Oskara Kolberga. Za pioniera badań w zakresie języka uznaje się pochodzącego ze Stal Szymona Matusiaka, autora „studium dyalektologicznego”, ogłoszonego w 1880 roku pt. *Gwara lasowska w okolicy Tarnobrzega*, zawierającego charakterystykę języka Stal, Żupawy i Jeziórka.

Nową falę na początku XX wieku rozpoczynają publikacje K. Nitscha, tu zwłaszcza sygnowany wspólnie z Ignacym Steinem artykuł *Zapiski gwarowe ze środkowej Galicji* (1915). Z następnego dziesięciolecia na uwagę zasługują S. Bąka: *Gwara „lasowska” Grębowa i okolicy* (1929a), *Morfologia gwary „lasowskiej” (Grębów i okolica, pod Tarnobrzegiem)* (1929b) i *Ze słownictwa ludowego w powiecie tarnobrzeskim* (1931). Dla Bąka gwara lasowska, której w różnych okresach zawodowej aktywności poświęcił wiele publikacji, to gwara wsi okolic Tarnobrzega, gdzie dostrzegł dwa jej odłamy: wschodni – Grębów i Jamnica oraz zachodni – badane przez Matusiaka Stale, Żupawa i Jeziórko. Opracowania Bąka wydały się na tyle istotne dla dorobku polskiej dialektologii, że zostały uwzględnione przez S. Urbańczyka w syntezie *Dwieście lat polskiego językoznawstwa (1751–1950)* (1993). Zapewne o ich walorach zdecydowało i zawodowe przygotowanie autora wymienionych tekstów, i przywołany przez Urbańczyka fakt, iż S. Bąk „pochodził ze wsi zamieszkałej przez tzw. Lasowiaków” (Urbańczyk 1993: 207), co gwarantowało gruntowną znajomość realiów ich życia i języka. M. Karaś z kolei upatrywał wartość *Morfologii* Bąka nie tylko w opisie systemu gwarowego, ale w możliwości wykorzystania jej przez porównanie z monografią Szymona Matusiaka w ustaleniu kierunków rozwoju i zmian zachodzących w tych gwarach (Karaś 1963: 348), pozwalających „uchwycić tendencje rozwojowe gwary lasowiackiej, oddziaływanie na nią języka literackiego oraz zmiany samodzielne, niewynikające z wpływów gwar sąsiednich” (Karaś 1969: 66).

Chronologicznie zbieżny z pierwszymi publikacjami S. Bąka jest wydrukowany w „Ludzie Słowiańskim” artykuł Stanisławy Pastuszeńko *Mazowieckie (i ruskie) cechy dialektyczne między dolną Wisłoką a dolnym Sanem* (1929), który stanowił rozwinięcie wybranych tez odnośnie do istotnych zagadnień fonetycznych, morfologicznych i leksykalnych jej pracy magisterskiej, napisanej na seminarium profesora Nitscha, opracowanej na podstawie materiałów zebranych z 215 miejscowości położonych między Wisłokiem i Sanem poniżej linii Kolbuszowa–Nisko.

Fakty językowe zdają się potwierdzać opinię, że „ekspansja wpływów mazowieckich szła w górę Wisły i Sanu już od dość dawna, ale następowało to nie zwartą falą imigracyjną, ale jakimiś odpryskami i przez dłuższy czas” (Bąk: 1965: 239). Nie da się wykluczyć, że zjawiska te świadczą także „o silnych kontaktach językowych pomiędzy dawną Puszczą Sandomierską a Mazowszem, zapewne poprzez drogi wodne, jakie tworzyły niegdyś Wisła i San” (Gondek 2013: 10–11). J. Wójtowicz, nie negując ustaleń niektórych badaczy co do tego, że teren ten „został ze względu na niesprzyjające warunki geograficzne dość późno skolonizowany [...] i że jego kolonizacja była różnokierunkowa, stąd charakter gwar tego obszaru niejednorodny

i mieszany” (Wójtowicz 1964: 373), zwróciła uwagę na dwa różne układy izoglos cech mazowieckich. Jeden z nich tworzą cechy, które „sięgają tam jako naturalne przedłużenie stanu panującego w gwarach lubelskich i północnomazowieckich” (Wójtowicz 1964: 377), natomiast drugi „zespół kilku cech występujących w środku Puszczy Sandomierskiej [...] pozwala przypuszczać, że miała tu miejsce kolonizacja takim elementem osadniczym, który przyniósł obce zupełnie wsiołom okolicznym cechy językowe” (jw.: 377).

W drugiej połowie wieku XX obszar ten ponownie pojawia się w centrum zainteresowania etnografów, których badania zaowocowały kolejnymi publikacjami wspomnianego F. Kotuli (1969, 1976; zob. też Żyga 1979) i Krzysztofa Ruszla *Studia nad kulturą ludową Puszczy Sandomierskiej* (1978) i późniejszą jego monografią *Lasowiaczy – materiały do monografii etnograficznej* (1994). Na początku nowego wieku ukazał się tegoż autora *Leksykon kultury ludowej w Rzeszowskiem* (2004) i artykuł *Ogólna charakterystyka regionu lasowiackiego* (2006).

Do poważnych osiągnięć w zakresie językoznawstwa zaliczyć należy będącą od pięćdziesięciu lat w obiegu naukowym monografię J. Wójtowicz *Charakterystyka fonetyczna gwar między Wisłą, Sanem, Wisłokiem i Wisłoką* (1966), opracowany przez nią *Atlas gwarowy dawnej Puszczy Sandomierskiej. Fonetyka* (1971) oraz dalsze artykuły jej autorstwa. Badania kilku innych autorów bądź bezpośrednio dotyczą językowego ukształtowania tych terenów, bądź skupiają się na obecnych tu zjawiskach językowych przydatnych w dyskusjach ogólnoteoretycznych.

Trudno byłoby tu wymienić wszystkie istotne dla charakterystyki gwary lasowskiej opracowania. Zresztą wydaje się to zbędne wobec podsumowania dorobku w tym zakresie, jakie przedstawił ponad pół wieku temu M. Karaś (1963), następnie S. Bąk (1980) i po z górą kolejnym ćwierćwieczu E. Oronowicz-Kida (2007). Skupię się tylko na kilku wybranych pozycjach nowszych, w których zresztą autorzy zwykle odnoszą się do wyników badań swoich poprzedników. Na wymienienie zasługują przede wszystkim prace koncentrujące uwagę na charakterystycznych cechach gwary lasowskiej, o których lakonicznie pisze *Encyklopedia wiedzy o języku polskim* (1978), gdzie wspomniano o przejściu *a* przed spółgłoskami nosowymi w *e*, denazalizacji właściwych samogłosek nosowych, wyrównaniu w koniugacji typu *nieśta – nis, pletła – plit*, a także wpływach mazowieckich: *śfat, z apostołemy*. Skrótowy charakter informacji wynikający z typu wydawnictwa (podobnie w *Leksykonie. Dialekty polskie* autorstwa Stanisława Dubisza, Haliny Karaś i Nijoli Kolis 1995) znajduje szerokie rozwinięcie w dostępnym na stronach internetowych artykule *Gwara lasowska – obszar, cechy, zróżnicowanie* H. Karaś (2018) oraz *Język – współczesne obserwacje* Agnieszki Kościuk, ogłoszonym w tomie *Źródła kultury ludowej Puszczy Sandomierskiej* (2014), a także wspomnianego wyżej K. Ożoga (1978). Wymienieni autorzy, niezależnie od siebie, opierając się na nowych, pozyskanych w ostatnich latach materiałach, ustalają aktualną charakterystykę językową terenów lasowiackich, bazującą głównie na znacznie większej (w stosunku do wydawnictw o charakterze encyklopedycznym) liczbie cech fonetycznych, w mniejszym stopniu gramatycznych czy leksykalnych.

W opracowaniu H. Karaś (2018) znajduje czytelnik omówienie uporządkowane zgodnie z ujęciami podręcznikowymi, ilustrowane licznymi przykładami

i zobrazowane na mapach, typowe zjawiska fonetyczne (mazurzenie i dwoistą fonetykę międzywyrazową, wymowę samogłosek nosowych i samogłosek ustnych w kontekście spółgłosek nosowych, realizację samogłosek pochylonych, spółgłosek protetycznych oraz *ń*, odrębnie zjawiska o genezie mazowieckiej i małopolskiej, a także elementy peryferyczne typu wymowa *h*, *ł*, *l*). Zróżnicowanie zjawisk fonetycznych zostało tu wykorzystane do wydzielenia zgodnie z położeniem czterech obszarów geograficznych: wschodniego – między Sanem a Wisłokiem, środkowego – obejmującego tereny przyległe do Sanu, północnego – tereny w „widłach” powyżej Niska i zachodniego – tereny na Wisłoką. Całość uzupełniają informacje o pewnych osobliwościach fleksyjnych, składniowych i słowotwórczych oraz o regionalizmach leksykalnych. W Bibliografii, przywołującej blisko 30 pozycji, mimo aktualizacji danych na bieżąco, większość stanowią raczej opracowania z poprzedniego wieku, co może świadczyć o braku nowszych pozycji lub o kłopotach w ich pozyskaniu.

Za typowe dla gwary lasowiackiej uznaje się mazurzenie (na pld. w okolicach Leżajska brak); fonetykę udźwięczniającą na pld. daleko na zachód; zróżnicowany charakter realizacji nosówek – całkowite odnosowanie na północy; odnosowanie przed szczelinowymi – obszar między Wisłoką i Sanem, w innych pozycjach rozłożone; od Mielca do Dębicy jak w jęz. literackim; też formy typu *zginena*; formy typu *gatonek*, *gront*; samogłoski pochylone; labializację, prejotację itd. i wpływy mazowieckie: bezdźwięczną fonetykę międzywyrazową, twardość grupy *li*, twardą wymowę grupy *śfi*, typ *dobry(e)go*, twardą wymowę *nogamy*, 2 os. lm. czasowników z końcówką *-ta*.

Na podstawie materiałów zebranych z inicjatywy pracowników Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej w latach 2008–2014 z sześciu powiatów (leżajskiego, bojanowskiego, ropczyckiego, kolbuszowskiego i mieleckiego), dobry stan gwar na tym terenie stwierdza A. Kościuk (2014). Dotyczy to tak fonetyki (podsystemu spółgłoskowego i samogłoskowego), fleksji i składni, jak i zasobu leksykalnego, w którym autorka obserwuje zachowanie licznych rzeczowników i przymiotników, w mniejszym stopniu czasowników i przysłówków odnoszących się do różnych sfer życia. Utrzymanie tradycji, wprawdzie głównie przez starsze pokolenie, zdaniem autorki „wyróżnia ten obszar na tle innych terenów, czyniąc go atrakcyjnym kulturowo” (Kościuk 2014: 288).

Z uwagi na znaczne wewnętrzne zróżnicowanie języka Rzeszowszczyzny na uwagę zasługują językowe komentarze do opublikowanych przez Janinę Węgier i Ewę Oronowicz (Węgier, Oronowicz 1992) tekstów z tego terenu, będących efektem badań dialektologicznych studentów polonistyki ówczesnej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Teksty te są nie tylko dokumentem utrwalającym kondycję języka mówionego w eksplorowanych miejscowościach na konkretnym etapie jego rozwoju, ale i wciąż znakomitym materiałem użytecznym w dydaktyce uniwersyteckiej.

Nowsze monografie, w tym Janusza Radwańskiego *Język i tożsamość regionalna elit społecznych wsi lasowiackiej* (2013) wyróżnia przede wszystkim metodologia – socjolingwistyczny aspekt przemian gwary. W tym wypadku języka, jakim się posługują mieszkańcy dwóch centralnie położonych gmin powiatu kolbuszowskiego, tj. Dzikowca i Raniżowa. Wprawdzie – jak pisze autor – „Badania prowadzone na

potrzeby [...] pracy objęły różne grupy wiekowe i społeczne”, to jednak głównym celem był ogląd „języka wybranej grupy – działaczy samorządowych” (jw.: 35). Aczkolwiek analizy J. Radwańskiego potwierdziły obecność gwary, choć pozbawionej niektórych cech i zbliżonej do polszczyzny ogólnej, na eksplorowanym terenie, nieraz wbrew deklaracjom samych jej użytkowników, że „*U nas gwary już nikt nie używa*” (jw.: 239), zaobserwował on, że osoby posługujące się gwarą lub kodem mieszanym stanowią mniejszość. Co więcej, mimo że dostrzegał szereg istotnych funkcji, jakie język lokalny pełni w bezpośredniej komunikacji jego użytkowników, doszedł do wniosku, iż „Powrót gwary do funkcji podstawowego i jedynego języka porozumiewania się mieszkańców wsi, a przy tym nośnika specyficznej kultury, związanych z nią zachowań i wartości jest już niemożliwy” (jw.: 239). Ale – jak dalej zauważył – „kierunek zmian zostanie utrzymany i mamy do czynienia z powstawaniem na bazie gwary lasowiackiej ponadregionalnego interdialektu, obejmującego swoim zasięgiem pewien obszar Podkarpacia” (jw.: 245)¹.

Powstała na Uniwersytecie Rzeszowskim pod kierunkiem profesora Kazimierza Ożoga² praca doktorska Przemysława Prucnała *Współczesny system fonetyczny i leksykalny kilkunastu wsi środką polskiego Podkarpacia – studium socjolingwistyczne* (2011) dotyczy języka od półwiecza nieuwzględnianych w badaniach 22 miejscowości z pięciu centralnie położonych gmin podkarpackich: Czarnej, Sokołowa Małopolskiego, Trzebowniska, Rakszawy i Kamienia. Wnioski zdają się tu mniej optymistyczne, ponieważ analiza zebranego materiału potwierdziła „wyraźne rozchwianie i znaczną różnorodność” (Prucnal 2011: 107) w podsystemie fonetycznym nie tylko przez oddziaływanie polszczyzny ogólnej, ale i pod wpływem wielu czynników zewnętrznych. Autor stwierdza, że proces wyzbywania się gwary jest tu mocno zaawansowany i zachodzi przy pełnej świadomości (por. Cygan 2011) jej użytkowników z różnych pokoleń (Prucnal 2011: 109), a „Tradycyjne słownictwo wychodzi z użycia” (jw.: 204).

Warto podkreślić fakt, że w podejmowanych obecnie badaniach nie tylko chodzi o rejestrację faktów językowych, ale o ich interpretację z punktu widzenia nowych metodologii badawczych, o uchwycenie procesów, jakim podlegają gwary w zmieniających się warunkach geopolitycznych, socjalnych i kulturowych.

Nowszych prac, które w poszukiwaniu cech charakterystycznych dla gwary lasowiackiej obejmowałyby jakiś większy obszar, jest niewiele. Dominują publikacje dotyczące jakichś wybranych wycinków terytorium, nie raz penetrowanego pod kątem konkretnego zagadnienia.

Do tego nurtu badań należy m.in. niepublikowana, a ważna z uwagi na rzadko podejmowaną tematykę gramatyczną, praca magisterska Zofii Buławy *Morfologia gwary wsi Wydrza w powiecie tarnobrzskim*, która powstała na Uniwersytecie Wrocławskim pod kierunkiem profesora Stanisława Bąka i została obroniona w 1972 roku, by po z górą czterdziestu latach, jakie upłynęły od pierwszych

¹ Jeśli chodzi o importowany z języka czeskiego termin interdialekt i określenia pokrewne oraz ich rozumienia przez polskich językoznawców zob. np. Gajda (1982: 18, 53–55; 2006), Zagórski (1984; tam dalsza literatura), Topolińska (1990).

² Panu Profesorowi Kazimierzowi Ożogowi dziękuję bardzo za udostępnienie egzemplarza rozprawy dra Przemysława Prucnała.

publikacji profesora, stanowić kontynuację badań języka północnego skrawka Puszczy Sandomierskiej.

Dwutomowe wydawnictwo wykształconej jeszcze pod naukową opieką K. Nitscha autochtonki Zofii Korzeńskiej *Z dawnych lat. Gwara i obyczaje wsi Mazury* (2014) dotyczy terenu na przeciwnym biegunie ziemi lasowiackiej. Walory językowe wymienionej w tytule miejscowości, położonej w pobliżu wschodniej granicy dawnego województwa sandomierskiego, dostrzegła już w latach sześćdziesiątych J. Wójtowicz (1966, 1968), odnotowując na sporządzonych mapach splot izofon i izoglos ważnych cech fonetycznych i morfologicznych. Z. Korzeńska, mimo wyższego wykształcenia, wielu lat pracy zawodowej i mieszkania w mieście, do końca życia władała wyniesioną z domu gwarą. We wspomnianej publikacji przedstawiła pełny, profesjonalny³ opis systemu fonetycznego, charakterystyczne cechy deklinacji i koniugacji rodzinnych stron, zilustrowane tekstami zapisanymi jeszcze w 1954 roku⁴, uzupełnione ponad czterdziestoma scenkami rodzajowymi z życia ludzi w Mazurach (z lat 30. do 50. XX w.) i przysłowiami⁵.

Jeśli chodzi o publikacje traktujące o słownictwie z tego terenu, nie znalazłam żadnego tytułu, który by był odnotowany w monografii *Polska leksykografia gwarsowa* (Karaś 2011). Obszernie natomiast omówione zostały przez H. Karaś w wersji internetowej zatytułowanej *Słowniki gwarowe* (2018, podpunkt *Słowniki gwary lasowskiej*), gdzie uwzględnione są następujące pozycje: *Słownik* wspomnianego Kolberga z tomu *Sandomierskie* (1865 – 352 hasła), S. Matusiaka *Gwara lasowska w okolicy Tarnobrzega. Studium dialektologiczne* (1880 – 253 hasła) i Gustawa Blatta *Gwara ludowa we wsi Pysznicza w powiecie niskim* (1894 – 627 haseł). Każda z tych pozycji została scharakteryzowana pod względem edytorskim i zilustrowana przykładami. Próbkę tekstów można zobaczyć na dołączonych do tekstu fotografiach.

W związku z tym ograniczę się tylko do przywołania pozycji tam nieobecnych. Chronologicznie najwcześniejszą jest *Słownik gwary wsi Nienadówka i okolicy w Rzeszowskiem* Jana Bolesława Ożoga, dostępny z publikacji w *Studiach historycznojęzycznych i dialektologicznych* (1992), który rejestruje ponad 2000 wyrazów z miejscowości położonej 20 km na północ od Rzeszowa w kierunku Niska. Autor ma świadomość przynależności Nienadówki i miejscowości należących niegdyś do rozległej parafii nienadowskiej do gwary lasowiackiej, choć stwierdził, że w wioskach nieco dalej na północ położonych cechy lasowiackie są wyrazistsze. W ocenie M. Karasia, który napisał *Wstęp* do tego słownika (przedrukowywany zresztą później jako osobny artykuł, 1992) jest to wybór najbardziej typowego słownictwa dla tych okolic, w znacznym stopniu nieznanego językowi literackiemu, zasobu potwierdzającego charakterystyczne cechy regionalne, głównie fonetyczne, ale i fleksyjne.

³ Zob. zamieszczone w publikacji *Słowo wstępne Zatrzymać język i kulturę* pióra Kazimierza Ożoga (s. 5–8) oraz recenzję J. Wroniczowej (Wronicz 2016).

⁴ Teksty te były wcześniej wydrukowane w *Wyborze tekstów gwarowych* K. Nitscha, nr 164, 165, 166 (1960).

⁵ W omawianej publikacji Z. Korzeńska zapowiada też druk swojej, napisanej pod naukowym kierunkiem Kazimierza Nitscha, pracy magisterskiej pt. *Fonetyka i fleksja gwary wsi Mazury w województwie podkarpackim (opis z lat 1952–1954)*, sygnowanej panieńskim nazwiskiem autorki Zofia Olszowa.

Spośród fonetycznych istotne są tu dwa „typowe dla gwary Nienadówki zjawiska, mianowicie mazurzenie i swoista wymowa samogłosek nosowych”, które „ukazują wyraźnie przejściowy charakter tej gwary”, znajdującej się „na granicy gwar mazurzących i niemazurzących, oraz gwar z nowopolską wymową samogłosek nosowych na wschodzie i dialektów beznosówkowych na zachodzie” (Karaś 1992: 179).

Kolejna pozycja to Romualda Gondka *Słownik gwary lasowiackiej* (2013), zawierający słownictwo (10 000 haseł, wyrazów pojedynczych i zwrotów) z kilku miejscowości okolic Nowej Dęby, tj. Porąb Dębskich, Porąb Majdańskich, Huty Komorowskiej, Majdanu Królewskiego, Krzątki i Dęby. Każdy wyraz opatrzony jest informacją o jego znaczeniu (znaczeniach) i zilustrowany przykładem użycia zapisanym pismem fonetycznym, jak autor informuje, obowiązującym w naukowych opracowaniach (s. 18). Jego nazwisko nie jest obce środowisku rzeszowskiemu czy krakowskiemu, jest on bowiem wykształconym na UJ filologiem polonistą, jednym z ostatnich uczniów Kazimierza Nitscha. Był nauczycielem LO w Nowej Dębie. Badania prowadził w latach 1967/1968 z inspiracji profesora Karasia i na zlecenie Zakładu Językoznawstwa PAN. Sam słownik R. Gondek poprzedził komentarzem objaśniającym cechy miejscowej gwary, zilustrowane licznymi przykładami. Zawarte w nim informacje dowodzą dużego zaangażowania autora w to przedsięwzięcie, jego dobrego przygotowania do tego typu pracy i praktycznych umiejętności w nawiązywaniu kontaktów z informatorami, znajomości fachowej literatury i wartości pozyskanych materiałów. Dostrzegał w nich bowiem nie tylko charakterystyczne właściwości miejscowej gwary, ale i walory kulturowe, utrwaloną w języku wiedzę o regionie, ludziach tam osiadłych i ich losach, także o możliwościach wykorzystania dialektu w literaturze.

Wydany w 2016 roku *Słownik gwary lasowiackiej Kamienia i okolicy na Rzeszowszczyźnie* Jana Kutyły zawiera około 13 200 haseł, w przeważającej części w układzie alfabetycznym, ale też w pewnym stopniu tematycznym (słownictwo dziecięce, słownik wybranych imion, zawołania na zwierzęta domowe, nazwy sposobów wydawania głosów przez niektóre zwierzęta, nazwy miejscowe). Również jest dziełem autorskim jednego badacza, który jednak nie zajmuje się zawodowo językoznawstwem ani nie ma wykształcenia filologicznego (jest doktorem nauk technicznych), ma jednak praktykę w naukowym pisarstwie i jest wrażliwym na kwestie językowe uczestnikiem i znawcą kultury tego regionu. *Słownik* zawiera nie tylko bogaty materiał, lecz i komentarz informujący o jego cechach fonetycznych, morfologicznych, składniowych. Małgorzata Kapusta w recenzji tego opracowania, opublikowanej na łamach „Poradnika Językowego” (2017), mimo dostrzeżonych uproszczeń i niedociągnięć terminologicznych wysoko ocenia walory materiału i ich przydatność także dla dialektologów. Nie pomija przy tym takich pozytywów wydawnictwa jak funkcja popularyzacyjna, edukacyjna czy integrująca wspólnotę regionalną.

Na wspomnienie zasługuje także opracowany jako integralny komponent rozprawy doktorskiej P. Prucnała *Dyferencjalny słownik wybranych leksemów gwarowych* charakterystycznych dla środka polskiego Podkarpacia (2011: 121–133) i pogrupowane tematycznie słownictwo z zakresu „kultury materialnej i duchowej” (jw.: 133–181) czy niewielki liczebnie słownik cytowanej wyżej Z. Korzeńskiej

(2014, cz. 2: 152–172), gdzie znalazło objaśnienie wybrane słownictwo gwary mazurskiej oraz *Przysłowia, maksymy, zwroty zasłyszane w Mazurach* (jw. cz. 1: 157–169).

Dość skromnie przedstawia się dorobek gwary lasowiackiej w zakresie onomastyki. Jednym z opracowań jest monografia M. Karasia, poświęcona materiałowi z jego rodzinnych stron, *Antroponimia, czyli nazwy osobowe Przędzela i okolicy w pow. niżańskim* (tj. Woliny i Nowej Wsi, 1969b/2017). Publikacja zawiera formalną analizę imion, nazwisk i przezwisk (tych ostatnich tylko z Przędzela), ich systematykę, genezę oraz funkcjonowanie na tle ogólnej charakterystyki języka tych miejscowości i zmieniającej się rzeczywistości pozajęzykowej. Spośród wielu różnych obserwacji istotne wydaje się stwierdzenie, że stosunkowo niski procent stanowią nazwiska na *-ski*, a znaczny jest udział nazwisk równych wyrazom apelatywnym (rzeczownikom i przymiotnikom) i dorównujących im liczebnie przezwisk.

Po ponad czterdziestu latach tę tematykę podjął również historyk z wykształcenia, Marian Piórek (2006), opracowując pozyskane z najstarszych zachowanych ksiąg metrykalnych parafii kolbuszowskiej przezwiska i nazwiska jej mieszkańców. Aczkolwiek eksploracja objęła ograniczony okres lat 1640–1700, przyniosła bardzo bogaty materiał, liczący 2295 jednostek. W opisie poza krótką charakterystyką miejscowości znalazły się dane dla poszczególnych miejscowości z kolbuszowskiej parafii, przedstawione w tabelach, zawierających współczesną pisownię nazwiska, jego postać siedemnastowieczną, datę pierwszego zapisu oraz inne informacje, wśród których, poza propozycją ustalenia genezy miana, czasem odnotowuje się nosiciela (*Gośniewski* – szlachcic h./Nowina, *Grabowski* – szl. h. Dołęga itp.). W odrębnych tabelach podano imiona nadawane na chrzcie, ich liczbę i procentowy udział, a także miejsce w ogólnej klasyfikacji. Aneks zawiera wykaz ówczesnych mieszkańców z informacją, kim byli (rodzicami naturalnymi czy chrzestnymi) dla chrzczonego dziecka. Całość stanowi nie tylko wzór możliwy do wykorzystania w dalszych badaniach, ale i znakomitą podstawę do naukowego onomastycznego komentarza.

M. Karaś, porządkując tematycznie opracowania dotyczące gwary lasowiackiej, stwierdził, że „Prócz opisów językoznawczych, jak zwykle z przewagą problematyki fonetycznej nad innymi działami gramatyki, a przy zupełnym niemal braku charakterystyki składniowej, nie brak dla omówionego poprzednio terenu również zbiorów tekstowych” (Karaś 1963: 341). Rzeczywiście polonista ma do dyspozycji poza pojedynczymi tekstami z *Wyboru* K. Nitscha (1968) także *Powieści ludu rzeszowskiego* (Karaś 1956), teksty z *Dzikowca* pow. kolbuszowski (Węgier, Oronowicz 1992: 44–60), teksty, scenki i rozmowy gwarowe z *Mazurów* (Korzeńska 2014, cz. I: 61–155, II: 7–108) czy z miejscowości położonych w centrum polskiego Podkarpacia (Prucnal 2011: 220–242; Kościuk 2014: 288–289).

Na wzmiankę zasługuje także fakt, że materiały z kilku miejscowości położonych na terenach lasowiackich (m.in. Grębów, Mazury, Przędzel) trafiły na mapy polskich atlasów gwarowych (m.in. *Atlasu językowego polskiego Podkarpacia* 1934, *Małego atlasu gwar polskich*, t. I–XIII, 1957–1970 i *Atlasu gwar polskich* K. Dejny, t. 1: *Małopolska* 1998) oraz do wydanych już (*Mały słownik gwar polskich* 2009; *Słownik gwar małopolskich* 2016, 2017) i będących w opracowaniu słowników gwarowych (zob. *Słownik gwar polskich*, t. I–IX, 1964–2017).

Te przytoczone powyżej fakty z wyselekcjonowanej literatury dotyczącej Lasowiaków i ich gwary potwierdzają co najmniej półtorawieczną historię badań języka dawnej Puszczy Sandomierskiej. Aczkolwiek owe eksploracje mają charakter skokowy, tworzą swoiste continuum. Na wzmożenie zainteresowania tym regionem w ostatnich latach wpłynęło kilka czynników zewnętrznych (por. Pelcowa 2006), zwłaszcza takich, jak zmieniające się warunki ekonomiczne, socjalne i kulturowe, niejako wymuszające konieczność dostosowania się do nich także pod względem językowym. Wzrastająca świadomość użytkowników gwary o niewystarczalności własnego języka i odrębności systemu polszczyzny literackiej skutkuje potrzebą jej opanowania i posługiwania się nią najpierw w kontaktach oficjalnych, z czasem i w rodzinnych. Zjawisko dyglosji, charakterystyczne zwłaszcza dla starszego pokolenia nosicieli gwary, realizowane w praktyce przez przełączanie kodu w zależności od sytuacji, sprzyja kurczeniu się zakresu występowania polszczyzny regionalnej. Z drugiej strony na fali procesów globalizacyjnych pojawiło się zainteresowanie sprawami najbliższego otoczenia i powrót do małych ojczyzn, do ich niepowtarzalnych wartości. Stąd też zapewne próba ratowania i utrwalenia ich aktualnego stanu, a także nadzieja na reaktywację regionalnej kultury i miejscowego języka przynajmniej w dziedzinie folkloru. Dotyczy to także gwary lasowiackiej, która w zadowalającym stanie funkcjonuje jeszcze w centrum dawnej Puszczy Sandomierskiej. Świadomość stopnia zaawansowania pewnych procesów unifikacyjnych powoduje jednak, że w opinii niektórych znawców problematyki rewitalizacja gwary jest możliwa raczej „nie dla stałego [...] użytkowania, tylko dla celów wspomnieniowych przy okazji obrzędów i uroczystości” (Reichan 1999: 278).

Bibliografia

- Bąk S., 1929a, *Gwara „lasowska” Grębowa i okolicy*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie”, t. 6, s. 12–18.
- Bąk S., 1929b, *Morfologia gwary „lasowskiej” (Grębów i okolica, pod Tarnobrzegiem)*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU”, t. 33, s. 5–16.
- Bąk S., 1931, *Ze słownictwa ludowego w powiecie tarnobrzesckim*, „Lud Słowiański” t. II, s. 115–125.
- Bąk S., 1962, *O niektórych cechach gwarowych między dolną Wisłoką, Wisłą i dolnym Sanem. Streszczenie*, „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, 14, 1959, s. 7–13.
- Bąk S., 1965, *Mazowieckie nazwy w budownictwie wiejskim na obszarze Puszczy Sandomierskiej*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 5, s. 235–239.
- Bąk S., 1980, *Dzieje i perspektywy badań w zakresie nauk humanistycznych na obszarze Puszczy Sandomierskiej*, [w:] *Puszcza Sandomierska wczoraj i dziś. Zbiór rozpraw i artykułów*, pod red. J. Półcwiartka, Towarzystwo Przyjaciół Regionu Lasowiackiego w Stalowej Woli, Rzeszów, s. 123–166.
- Bojanowski szlaki Puszczy Sandomierskiej*, 2010, tekst D. Garbacz, Wydawnictwo Sztafeta, Stalowa Wola.
- Buława Z., 1972, *Morfologia gwary we wsi Wydrza w powiecie tarnobrzesckim* (niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem S. Bąka, obroniona na Uniwersytecie Wrocławskim).

- Cygan S., 2011, *Przejawy świadomości językowej mieszkańców wsi końca XX wieku na przykładzie Lasocina*, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Kochanowskiego, Kielce.
- Dubisz S., Karaś H., Kolis N., 1995, *Dialekty i gwary polskie. Leksykon*, WP, Warszawa.
- Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, 1978, red. S. Urbańczyk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław.
- Furdyna J., 2014, *Wiejski dom mieszkalny w widłach Wisły i Sanu. Forma i funkcja (1850–1965)*, Samorządowe Centrum Kultury w Mielcu, Mielec.
- Gajda S., 1982, *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Wrocław.
- Gajda S., 2006, *Komunikacyjny model zróżnicowania współczesnej polszczyzny*, [w:] *Gwary dziś. 3: Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi*, red. J. Sierociuk, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 7–17.
- Gondek R., 2013, *Słownik gwary lasowiackiej*, Nowodębskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Samorządowy Ośrodek Kultury w Nowej Dębie, Nowa Dęba.
- Kapusta M., 2017, [rec.:] *Jan Kutyła, Słownik gwary lasowiackiej Kamienia i okolicy na Rzeszowszczyźnie*, „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 101–104.
- Karaś H., 2018, *Gwara lasowska – obszar, cechy, zróżnicowanie*, <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=mapa-serwisu&l2=&l3=&l4=lasowiacy-gwara-regionu-mwr> (dostęp: 04.07.2018).
- Karaś H., 2011, *Polska leksykografia gwarowa*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Karaś H., 2018, *Słowniki gwarowe*, <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-malopolski&l3=lasowiacy&l4=lasowiacy-slowniki> (dostęp: 04.07.2018).
- Karaś M., 1956, *Powieści ludu rzeszowskiego*, [wybór i oprac.], Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Karaś M., 1958, *Z problematyki gwar mieszanych i przejściowych*, „Język Polski” XXXVIII, s. 286–296.
- Karaś M., 1963, *Przegląd i charakterystyka badań językowych w Małopolsce południowej*, „Zeszyty Naukowe UJ”, Nr LX, „Prace Językoznawcze”, z. 5, s. 341–354.
- Karaś M., 1969a/2017, *O ludowych gwarach Rzeszowszczyzny*, [w:] *Z dziejów kultury i literatury ziemi przemyskiej. Zbiór szkiców, opracowań i utworów literackich*, pod red. S. Kostrzewskiej-Kratochwilowej, Przemyśl, s. 345–364; przedruk: M. Karaś, *Ze studiów leksykologicznych i onomastycznych*, wybór i opracowanie J. Reichan i M. Rak, Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 55–73.
- Karaś M., 1969b/2017, *Antroponimia, czyli nazwy osobowe Przędzela i okolicy w powiecie niżańskim*, „Profile” 1, s. 25–48; przedruk [w:] tegoż, *Ze studiów leksykologicznych i onomastycznych*, wybór i oprac. J. Reichan i M. Rak, Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 195–223.
- Karaś M., 1992, *Wstęp do Słownika gwary wsi Nienadówka i okolicy w Rzeszowskim Jana Bolesława Ożoga*, [w:] *Studia historycznojęzykowe i dialektologiczne*, pod red. M. Kucały i J. Reichana, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków, s. 175–180.
- Kościuk A., 2014, *Język – współczesne obserwacje*, [w:] *Źródła kultury ludowej Puszczy Sandomierskiej*, red. K. Ruszel, Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, Kolbuszowa, s. 279–288.

- Kotula F., 1976, *Znaki przeszłości. Odchodzące ślady zatrzymać w pamięci*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Kotula F., 1969, *Folklor słowny osobliwy Lasowiaków, Rzeszowiaków, Podgórczan*, Muzeum w Rzeszowie, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin.
- Kucharzyk R., 2006, *O podziałach dialektu małopolskiego*, „Studia Dialektologiczne”, t. III, red. J. Okoniowa, Kraków, s. 33–46.
- Kunysz A., 1980, *Wczesnośredniowieczne osadnictwo w widłach Wisły i Sanu (VI–XIII w.)*, [w:] *Puszcza Sandomierska wczoraj i dziś. Zbiór rozpraw i artykułów*, pod red. J. Półćwiartka, Towarzystwo Przyjaciół Regionu Lasowiackiego w Stalowej Woli, Rzeszów, s. 57–106.
- Kurek H., 2006, *Zróżnicowanie polszczyzny wiejskiej a czynniki pozajęzykowe*, [w:] *Gwary dziś. 3: Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi*, red. J. Sierociuk, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 53–57.
- Kutyła J., 2016, *Słownik gwary lasowiackiej Kamienia i okolicy na Rzeszowszczyźnie*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów.
- Mały słownik gwar polskich*, 2009, oprac. zespół, pod red. J. Wronicz, Wydawnictwo LEXIS, Kraków.
- Matusiak S., 1880, *Gwara lasowska okolic Tarnobrzega, Studium dyalektologiczne*, Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności”, t. VIII, s. 70–179.
- Nitsch K., 1958, *Dialekty języka polskiego*, [w:] idem, *Wybór pism polonistycznych*, t. IV, Wrocław–Kraków, s. 7–115.
- Nitsch K., 1968, *Wybór polskich tekstów gwarowych*, wyd. III, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Oronowicz-Kida E., 2007, *Rzeszowszczyzna w polskich badaniach etnograficznych i dialektologicznych*, [w:] *Literatura i język wczoraj i dziś*, red. E. Błachowicz, J. Lizak, Rzeszów, s. 41–67.
- Ożóg J.B., 1992, *Słownik gwary wsi Nienadówka i okolicy w Rzeszowskim*, [w:] *Studia historycznojęzykowe i dialektologiczne*, pod red. M. Kucaty i J. Reichana, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków, s. 181–219.
- Ożóg K., 1978, *Fonetyka i fonologia gwar Górna i Sokołowa Młp. w woj. rzeszowskim – studium porównawcze*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze”, z. 59, s. 159–169.
- Ożóg K., 2007, *Polshczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, wyd. III, Biblioteka FRAZY, Rzeszów.
- Pawłowski E., 1966, *Podział gwar małopolskich na tle wzajemnych wpływów gwarowych oraz nowych tendencji językowych*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, t. VI, s. 191–202.
- Pelcowa H., 2006, *Pokoleniowość i sytuacyjność – dwa istotne czynniki różnicowania się języka mieszkańców współczesnej wsi*, [w:] *Gwary dziś. 3: Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi*, red. J. Sierociuk, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 139–153.
- Prucnal P., 2011, *Współczesny system fonetyczny i leksykalny kilkunastu wsi środka polskiego Podkarpacia – studium socjolingwistyczne*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów (niepublikowana praca doktorska obroniona na Uniwersytecie Rzeszowskim, promotor: prof. dr hab. Kazimierz Ożóg; egzemplarz dostępny w Bibliotece Instytutu Polonistyki i Dziennikarstwa Uniwersytetu Rzeszowskiego).

- Radwański J., 2013, *Język i tożsamość regionalna elit społecznych wsi lasowiackiej*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków (niepublikowana praca doktorska obroniona na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, promotor: dr hab. Kazimierz Sikora).
- Reichan J., 1999, *Gwary polskie w końcu XX w.*, [w:] *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka polskiego*, red. W. Pisarek, Kraków, s. 262–278.
- Reinfuss R., 1980, *Problem kultury ludowej Lasowiaków*, [w:] *Puszcza Sandomierska wczoraj i dziś. Zbiór rozpraw i artykułów*, pod red. J. Półćwiartka, Towarzystwo Przyjaciół Regionu Lasowiackiego w Stalowej Woli, Rzeszów, s. 107–122.
- Ruszel K., 1978, *Studia nad kulturą ludową Puszczy Sandomierskiej*, Muzeum Okręgowe, Rzeszów.
- Ruszel K., 1994, *Lasowiaci – materiały do monografii etnograficznej*, Muzeum Okręgowe, Kolbuszowa.
- Ruszel K., 2004, *Leksykon kultury ludowej w Rzeszowskiem*, Muzeum Okręgowe, Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Rzeszów.
- Ruszel K., 2006, *Ogólna charakterystyka regionu lasowiackiego*, [w:] *Tradycje naszej ziemi, ciągłość i trwanie*, red. J. Bardan, Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, Kolbuszowa, s. 11–20.
- Słownik gwar małopolskich*, 2016, t. 1, oprac. zespół, pod red. J. Wronicz, Instytut Języka Polskiego, Kraków.
- Słownik gwar małopolskich*, 2017, t. 2, oprac. zespół, pod red. J. Wronicz, Instytut Języka Polskiego, Kraków.
- Stąpor I., 2017, *Lasowiaci*, dialektologia.uw.edu.pl/index.php? (dostęp: 15.10.2017).
- Studia historycznojęzykowe i dialektologiczne*, 1992, pod red. M. Kucały i J. Reichana, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków.
- Topolińska Z., 1990, *Charakter i dynamika językowych procesów integracyjnych w powojennej Polsce*, „Socjolingwistyka” IX, s. 29–35.
- U źródła etnografii w widłach Wisły i Sanu. Świadkowie, badacze, muzyka*, 2012, zebrał i do druku przygotował ks. W. Gaj-Piotrowski, Muzeum Regionalne w Stalowej Woli, Stalowa Wola.
- Urbańczyk S., 1962, *Zarys dialektologii polskiej*, wyd. II, Warszawa.
- Urbańczyk S., 1993, *Dwieście lat polskiego językoznawstwa (1751–1950)*, Rozprawy Wydziału Filologicznego PAU, t. 69, Secesja, Kraków.
- Węgier J., Oronowicz E., 1992, *Język mówiony mieszkańców wsi Polski południowo-wschodniej*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie, Rzeszów.
- Wójtowicz J., 1964, *O cechach mazowieckich w gwarach między Wisłą i Sanem*, „Poradnik Językowy”, s. 373–378.
- Wójtowicz J., 1966, *Charakterystyka fonetyczna gwar między Wisłą, Sanem, Wisłokiem i Wisłoką*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Wójtowicz J., 1967, *O Lasowiakach i gwarze lasowskiej. Porównanie wniosków etnografa i językoznawcy*, „Etnografia Polska”, t. II, 1967, s. 185–191.
- Wójtowicz J., 1968, *Atlas gwarowy dawnej Puszczy Sandomierskiej*, „Rocznik Przemyski”, t. 12, s. 343–395.
- Zagórski Z., 1984, *W sprawie interdialektu*, „Slavia Occidentalis” 41, s. 57–61.
- Żyga A., 1979, *Portret regionalisty (geneza, prace, metoda, model)*, Muzeum Okręgowe, Rzeszów.

The findings of Polish dialectology at the turn of the 21st century with regard to the Lasowiacy dialect

Abstract

The article discusses the latest research regarding the dialect of the Lasowiacy, a subethnic group living at the conflux of the Vistula and the San in southern Poland. These studies are linguistic or ethnographic and verify the current state of the dialect, its stratification and functions in the fluid realities. Some researchers claim the present stage is one of “the emergence of an supraregional interdialect based on the Lasowiacy patois, whose usage encompasses a certain section of Subcarpathia” (Radwański 2013).